

je to zgodilo v našem primeru. Tako na straneh 22-23 v izčrpniji analizi manipulacije s številom jasenovških žrtev in metodoloških problemih v zvezi z ugotavljanjem njihovega dejanskega števila dobimo podatek o nekaj deset tisoč žrtvah jasenovškega taborišča, na strani 222 pa kar o 700.000 žrtvah.

Vida Deželak-Barič

Zapisniki politbiroja CK KPS/ZKS 1945/1954. Zbrala in uvodno besedilo napisala Darinka Drnovšek. Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana 2000, 386 strani, ilustr. (Viri št. 15)

Na začetku kratkega zapisa o objavi temeljnih dokumentov o delovanju vodstva Komunistične partije Slovenije je treba ugotoviti, da gre za objavo dokumentov, ki kažejo s čim in kako se je Partija lotila 'oblasti' in kako jo je obvladala. Gre namreč za zapisnike (morda bi nekatere lahko bolj natančno označili za zapise) vodilnega partijskega organa - Političnega biroja, 'politbiroja' (po VI. kongresu ZKJ novembra 1952 Izvršnega komiteja), ki je bil tisti organ, ki je določal razmere in odločal o politiki v Sloveniji v času t.i. partijske države, ko je bilo zlitje partije in države v personalnem smislu ('personalna unija' partijskih funkcij in državne oblasti) največje. O čemer se je razpravljalo in kar je bilo sklenjeno na politbiroju, se je odražalo v življenju države in njenih državljanov. In objavljeni zapisniki (zapisi) nazorno kažejo, kaj in kako so o posameznih življenjsko pomembnih vprašanjih razpravljali tisti, ki so vodili partijo in državo v obdobju t.i. revolucionarnega etatizma ali administrativnega socializma.

Avtorica zbirke virov oziroma urejevalka Darinka Drnovšek, arhivistka Arhiva Republike Slovenije, ki skrbi za gradivo nekdanjega Zgodovinskega arhiva CK ZKS, zato na začetku svojega predgovora ugotavlja, da pri odločitvi za objavo ni potrebna posebna utemeljitev. Ta je jasna: predstaviti z avtentičnimi dokumenti - na tak način so tudi objavljeni z vsemi tipkarskimi in jezikovnimi 'napakami' vred (jasno ni le, ali so 'tiskarski škrti' in napake v natisnjem tekstu tudi 'posnetek' originala) - kako je partija obvladala državo, celotno življenje v njej, od kadrovskih vprašanj, kdo bo vodil katerega od partijskih in državnih organov, do vsebinskih odločitev. Avtorica opozarja na obliko oziroma način pisanja zapisnikov; ti so bili sprva rokopisne beležke v zvezek, kar je pomenilo zahtevnost glede objave, kasneje pa so pisani s pisalnim strojem.

Pri tem je treba povedati, da iz delovanja politbiroja slovenske komunistične stranke ni mogoče razbrati prav tistih ključnih dogodkov oziroma dogajanj, ki so v zgodovini znana in opredeljena kot ključna in značilna za t.i. komunistični režim pri nas; tako ni v dokumentih domala nič (vsaj vsebinskega ne) o agrarni reformi, nacionalizaciji, informbiroju, dachauskih procesih, o samoupravljanju itd. O vsem tem je v objavljenih dokumentih bolj posredno povedano. Tako izvemo "o vprašanjih in problemih" odnosov z VKP(b) in z ZSSR resnično na kratko iz informacije Edvarda Kardelja, podane na seji politbiroja 6. marca 1948 v dveh

stavkih - 7 vrsticah. Naslednjič so o tem razpravljali šele 22. junija, ko se je 'spor' že razplamtel, o resoluciji Informbiroja pa 2. julija. Vsekakor zahteva branje in 'uporaba' objavljenih zapisnikov precejšnje predznanje o času, v katerem so nastali, in o načinu delovanja Partije, drugače so zaradi načina pisanja - mnogokrat gre za resnično 'telegrafski' način in bolj za zabeležko - lahko zavajajoči. So bolj napotilo k nekemu dogodku ali pojavu kot pa 'vsa resnica' o tem.

Politbiro CK KPS je predstavljal v vsem času, za katerega so njegovi (zapisniki) zapisi objavljeni, osrednje vodstvo, 'dušo in srce' slovenske Partije. Do II. kongresa KPS novembra 1948, ko se je tudi slovenska partija legalizirala (čeprav se ni nikoli registrirala pri državnih organih!), je bil v resnici edini partijski organ; imel je funkciji izvršilnega pa tudi 'zakonodajnega' organa KPS, saj t.i. plenuma oziroma Centralnega komiteja dejansko ni bilo. Ta je bil izvoljen šele na II. kongresu KPS in je odločitve politbiroja na plenumih (na sejah CK) potrjeval. Ker je šlo za tak partijski organ, omogočajo objavljeni zapisniki politbiroja CK KPS in izvršnega komiteja CK ZKS "vpogled v ozadje dogajanj in pojavov v slovenskem javnem (političnem) življenju" (str. 8) v času od konca 2. svetovne vojne do III. kongresa KPS maja 1954, torej za devet let, ko je bila partija resnični 'gospodar'.

Na začetku predstavi urejevalka organiziranost KPS in sestavo politbiroja. Ta je bil na začetku obdobja, za katerega so dokumenti objavljeni, resnično maloštevilen - le 5 članov, ki so sebe imenovali *ozona* (po posebni obliki kisika). Člane politbiroja (14) predstavi v obširnejših biografskih orisih, medtem ko vse, ki 'nastopajo' v dokumentih, pojasni v opombah pod črto ob vsakem objavljenem zapisniku posebej; predstavljeni so v funkciji, ki so jo takrat opravljali. Objavljen je tudi faksimile t.i. *anketnega lista* dr. Jožeta Potrča, tudi člana politbiroja. Anketne liste so morali po vojni izpolniti vsi partijski člani, pri čemer so morali biti iskreni in 'samokritični', zato bi bila vsekakor zanimiva objava 'samopodobe' članov politbiroja. Na koncu knjige je obširno imensko kazalo, kar omogoča spremljanje pogostosti pojavljanja posameznikov v delovanju politbiroja.

Objavljenih je 157 zapiskov / zapisnikov politbiroja CK KPS. V posameznih letih se je politbiro sestajal različno pogosto in če bi po tem sodili, kakšno je bilo 'politično' življenje, je mogoče sklepati, da je bilo najbolj intenzivno leta 1949, ko se je sestel 28-krat.

V prvem letu oziroma od konca vojne - prvič se je politbiro KPS sestel po koncu vojne 2. junija 1945 in razpravljal o revolucionarnih ukrepih pri prevzemanju oblasti, o situaciji v Trstu, na Koroškem - do konca leta se je sestel 15-krat. Razpravljali so predvsem o strategiji in taktiki, zlasti taktiki prevzemanja oblasti, glede odnosa do Cerkev, o pripravah na volitve, pa tudi o sektaških napakah in oblastnem in nasilnem postopanju OZNE (31. 8. 1945), o gospodarski problematiki in cenah. Zanimivi, čeprav kratki so zapisi o položaju na terenu pred volitvami v ustavodajno skupščino, ko so poročali okrožni sekretarji. Tako zvmemo, da je bila v mariborskem okrožju politična situacija slaba, da je bil problem pijančevanje, saj je prihajalo v ljutomerskem okraju 70-80 % pijanih na sestanke, da je bila agitacija "napijte se, pa vas ne bodo silili na volitve." In v tem okraju je na volitvah dobila skrinjica OF manj glasov kot 'črna' skrinjica.

V vseh letih so mnogo govorili o vprašanju duhovščine in odnosu do nje, oziroma kako njeno moč omejiti. "Najti moramo primerne oblike borbe in to s propagandnim razkrinkavanjem, a še bolj važno je organizirati borbo od spodaj, da

bodo ljudske množice na konkretnih primerih same organizirale borbo," je junija 1946 ugotavljal Miha Marinko, Ivan Maček pa je poročal, da se je udeležba pri verskih obredih dvignila in da v cerkev hodijo tudi člani partije in njihovi svojci. Pogosto pa je politbiro razpravljalo tudi o kulturniških in prosvetnih vprašanjih ter *agitpropu*. Vsekakor je bilo to področje pomembno za obvladovanje politične situacije in za izvajanje oblasti.

Zanimivo je tudi odkrivanje zakulisja glede kadrovanja, kdo bo kje sekretar in zakaj nekdo ni mogel biti. Nasploh je v vseh letih, za katera so zapisniki objavljeni, bilo mnogo sej oziroma točk dnevnega reda posvečenih kadrovanju in postavljanju 'pravih ljudi na prava mesta'. Tako je politbiro razpravljalo o spremembah v slovenski vladi. Ni pa iz zapisnikov mogoče razbrati bistvene kadrovske spremembe, ki se je zgodila v partijskem vrhu, namreč zamenjave sekretarja slovenske komunistične stranke; decembra 1945 je bil namreč na zahtevo jugoslovanskega 'centra' zamenjan Franc Leskošek-Luka, ki je bil sekretar KPS od čebinskega kongresa aprila 1937 dalje, z Borisom Kidričem, tedaj predsednikom Narodne vlade Slovenije. Nasploh je glede kadrovanja treba povedati, da je bilo to centralizirano, saj je uprava za kadre CK KPJ postavljala tudi ministre vlade LRS, kot kaže faksimile o imenovanju Staneta Kavčiča za ministra industrije LR Slovenije (str. 195). Politbiro pa je kadriral 'navzdol'.

V letu 1946 se je politbiro v vseh obravnavanih letih sestal najmanjkrat - le sedemkrat, od februarja do začetka junija se sploh ni sestal. Prve tri seje so reševale tudi 'kadrovska' vprašanja, spremembe v vladi oziroma na čelu vlade, saj je Kidrič odšel v Beograd, pa v zapisnikih niso izpostavljene. Jeseni 1946 so govorili o gospodarski problematiki, na primer o tem, kaj je treba v Sloveniji graditi v okviru 'petletke'. O gospodarskih temah so govorili tudi v letu 1947. Preskrba, odkup, število razdeljenih 'kart' je postajala ena od stalnejših tem na sejah politbiroja v naslednjih letih, zlasti v letu 1949, za katerega je značilno, da se je začelo s problematiko zadružništva in politike na vasi, kar je bilo v neposredni povezavi z organizacijo preskrbe prebivalstva.

V letih 1947 in 1948 je bilo število sej politbiroja enako, obakrat se je sestal po 14-krat. Leta 1947 so bile seje mesečno ali celo več sej na mesec (maja in novembra jih ni bilo). Leta 1948, ki je bilo za partijo prelomno, saj sta bila v tem letu zvezni partijski kongres in tudi slovenski, kar je bila v veliki meri posledica spora s Stalinom in Informbirojem, pa se je politbiro sestal zadnjič v začetku septembra. O problematiki Informbiroja in razhajanju z njim se je največ govorilo na seji 22. junija 1948, torej še pred resolucijo IB-ja o stanju v jugoslovanski komunistični partiji. Na tej seji so člani politbiroja govorili o vsebini pisma CK VKP(b), za katerega je bilo rečeno, da "ostane v krogu navzočih", in se opredeljevali glede letga. Razpravljali so tudi o odhodu jugoslovanske delegacije na sestanek IB-ja v Bukarešto, kar so v slovenskem politbiroju odklonili. Na dan, ko je bila resolucija IB sprejeta, na Vidov dan, pa so razpravljali o kadrovskih zadevah in o pripravah na partijski kongres, o resoluciji pa v začetku julija. Ta razprava je pokazala, da so bili v slovenskem partijskem vrhu, čeprav so menili, da ni nevarnosti za enotnost, čuječi, in menili, da je treba v kali zatreti vsak poskus nezadovoljnežev. Boris Kraigher pa je opozoril, da je treba paziti, da ne bi "meščanski elementi" dobili vtisa, "da hočemo popuščati" in da sta v resoluciji nevarni dve stvari: namen prepričati delavce, da je KPJ kulaška partija in da so težave v preskrbi zaradi

napačne politike partije (str. 113). Nasploh je iz zapisnikov mogoče razbrati občutek ogroženosti in potrebe nenehnega boja proti pravim in namišljenim 'sovražnikom', kar je izrazil dr. Jože Potrč z besedami: "S tem, da tolčeš razrednega sovražnika, krepiš lastne vrste." (str. 352). Najbolj nevarne so se jim zdele "malomeščanske tendence".

Zapisniki politbiroja kažejo, da je bila KPS prava razredno usmerjena stranka. To morda še najbolj kažejo njegove seje v letu 1949, ko se je sestel kar 28-krat. To in pa teme sej pa kažejo tudi, kakšna stopnja politizacije oziroma intenzivnosti celotnega življenja je nastopila v letu 1949, ko je postalo jasno, da pri razmerju z Informburojem ne gre za nespornost, ampak za resnični 'boj za življenje'. To se je pokazalo zlasti glede gospodarskega stanja, saj so Sovjetska zveza in njeni sateliti prekinili gospodarsko sodelovanje z Jugoslavijo, ki je svojo 'petletko' zasnovala prav na pomoči teh držav. Že 10. januarja 1949 so se sestali in razpravljali o združništvu, kmetijstvu in politiki na vasi; zapisnik te seje je med najizčrpnějšími oziroma najbolj povednimi zapisniki. O preskrbi, trgovini, odkupih so v tem letu, ki je bilo zaznamovano s kolektivizacijo v kmetijstvu - s *politiko na vasi* kot so tedaj rekli - še večkrat govorili; junija so ugotovili, da zaostaja politična akcija za ekonomskimi ukrepi, kot so odkupi, davki ipd. in da se pri tem pretirava (str. 162).

Podobno politično intenzivno, kar se je pokazalo tudi po pogostosti sestajanja politbiroja, je bilo tudi leto 1950; v tem letu so se na sejah sestali 26-krat. Tudi v tem letu so bile najpogosteje na dnevnem redu gospodarska problematika, kmečka politika in kmečke delovne zadruge, pa tudi volitve. Zanimivo, da v tem letu niso govorili o samoupravljanju, ki je bilo uzakonjeno sredi leta. V naslednjih letih se je število sej zmanjšalo - leta 1951 so se sestali 19-krat, 1952 17-krat, 1953 14-krat, 1954 pa do partijskega kongresa maja 3-krat; problematika, ki so jo obravnavali, pa je ostala enaka.

O pripravi na zvezni partijski kongres leta 1952, ki je spremenil ime stranke v zvezo in naj bi spremenil tudi vlogo in način delovanja komunistov v družbi, so nekajkrat razpravljali, vendar so zapisniki tako 'skopi', da njihovih pogledov ni mogoče razbrati. Po VI. kongresu KPJ novembra 1952 se je politbiro preimenoval v Izvršni komite, ime pa je spremenila tudi slovenska komunistična stranka - in to v resnici brez sklepa kakršnegakoli njenega organa - v Zvezo komunistov Slovenije. Po kongresu in deklarativni spremembi vloge komunistične organizacije v državi in družbi tega ni opaziti v zapisnikih osrednjega partijskega organa; razpravljali so o kadrovskega vprašanjih glede reorganizacije vlade oziroma oblikovanja izvršnega sveta, glede volitev v zvezno skupščino, o volitvah, o tržaškem vprašanju, o stanju v Ljubljani - vendar je vse to v zapisnikih le omenjeno. Daljši zapisnik je s seje 10. decembra 1953, ko so analizirali politično situacijo v zvezi z volitvami. V letu 1954 so imeli do slovenskega kongresa ZK tri seje Izvršnega komiteja, zadnjo v začetku marca, kongres pa je bil maja. Očitno so vse priprave na kongres, tehnične in vsebinske, tekle mimo Izvršnega komiteja. Sredi januarja so na kratko spregovorili tudi o člankih, ki jih je pisal v Borbi Milovan Djilas, o katerega 'liberalnih' pogledih se je takrat pripravljala zvezni partijski plenum, ki je Djilasa 'odžagal'. Na slovenskem 'politbiuroju' so glede Djilasovih člankov ugotovili, da je "reakcija dobila v teh člankih ideološko

podlago, svoj program", predvsem v Ljubljani. Niso pa nič povedali, kaj menijo o njih, zakaj se z njihovo vsebino ne strinjajo.

Objavljeni zapisniki politbiroja CK KPS odkrivajo način delovanja vodstva slovenske komunistične stranke in problematiko, s katero so se ukvarjali. Na eni strani je bilo njihovo delovanje notranje partijsko, organizacijsko in kadrovsko, kar je imelo tudi ideološki prizvok, ki ga je bilo opaziti tudi navzven, zlasti ko so se spuščali na področje kulture in prosvete. V veliki meri pa je bilo delovanje politbiroja nekako 'pragmatično', usmerjeno v povsem življenjske probleme takratnega časa, npr. oskrbo prebivalstva. O tem so govorili celo več na tem partijskem forumu kot v slovenski vladi. Problematika oskrbe, kar je povezano z odkupi, je imela poleg 'krušnega vprašanja', kako zagotoviti hrano prebivalstvu v neagrarni proizvodnji, tudi velik ideološki 'naboj', uvedbo socialističnih odnosov na vas, pri čemer je iz zapisnikov mogoče bolj razbrati načine uvajanja le-teh.

Ker gre za objavo zapisnikov, kot so nastali, tudi brez jezikovnih in tipkarskih popravkov, so ti zapisniki resnično vir prve roke glede delovanja slovenske partije, njene politike in načina njenega delovanja. Pogovori na sejah oziroma zapisi o njih so bili odkriti in neposredni, saj so bili namenjeni njim samim, zato ni v njih 'taktiziranja' ali olepševanja. Dokumenti oziroma njihova vsebina, podatki, ki jih vsebujejo, so zato, ker so bili namenjeni sprejemanju političnih odločitev in izvajanju partijske politike, nepotvorjeni in predstavljajo tako lahko prvovrsten vir za 'sliko' takratnega časa. Tako npr. izvemo od tega, kakšna je bila plača člana CK-ja leta 1945, do števila kmečkih gospodarstev v Sloveniji leta 1948, do obremenitev kmetov po posestnih kategorijah, socialnega sestava kmečkih delovnih zadrug, podatkov o potrošnikih zagotovljene preskrbe, števila učencev in dijakov v Sloveniji leta 1950, socialne strukture in gospodarske ter komunalne problematike Ljubljane leta 1952 itd. Za te in druge podatke, ki jih zapisniki vsebujejo, lahko verjamemo, da so pravi.

Zapisniki politbiroja CK KPS/ZKS v letih 1945-1954 so predvsem "svojevrstno ogledalo Partije same kot tudi razmer, ki so vladale v takratni družbi", je v uvodni študiji zapisala Darinka Drnovšek (str. 8). Objavljeni zapisniki so 'sneli masko' iz KPS oziroma njenega najožjega vodstva, ki je usmerjalo tako delovanje Partije kot celotne slovenske družbe. Takratno delovanje partijskega vrha je postalo s tem javno in jasno in na razpolago ne le zgodovinarjem, raziskovalcem tega obdobja, temveč vsem, ki jih takratno delovanje partije 'razburja' iz katerega koli razloga. Z objavo teh zapisnikov je pred nami tisto, o čemer se je sicer že mnogo vedelo, še več pa šepetalo in špekuliralo, sedaj pa so pred nami na najbolj neposredni način. Vsakdo lahko tako spozna način in vsebino delovanja slovenskega partijskega vrha v času, ko je bila partija resnično edina sila, in ga lahko tudi različno razume in interpretira - vendar pa mora pri tem upoštevati čas in zgodovinske okoliščine, v katerih so objavljeni dokumenti nastali.

Še bolj jasno, zlasti po vsebinski plati, pa bo to obdobje, ko bodo objavljeni na tak način, kot so zapisniki politbiroja, tudi zapisniki partijskih pleniumov, ki so njegove odločitve potrjevali in o njih bolj podrobno razpravljali. Za sedaj pa se lahko 'potolažimo' z zapisniki politbiroja, ki bodo nedvomno doživeli različne vsebinske interpretacije. Bistveno je, da se je začelo tudi pri nas izdajati na znanstveni podlagi vire tudi iz povojnega delovanja komunistične stranke, kar bo Partijo postavilo na njeno mesto v slovenski zgodovini.

Zdenko Čepič

E r i c H o b s b a w m : Čas skrajnosti: svetovna zgodovina 1514-1991. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana 2000, 612 strani, ilustr.*

V dvajsetem stoletju je eden najboljših še živečih zgodovinarjev Eric Hobsbawm. Njegova specialnost sta 18. in 19. stoletje in tu je brez dvoma ena največjih avtoritet. Dvajsetega stoletja se je lotil bolj kot človek, ki ga je doživljal, *kibbitzer*, kot pravi sam. Čeprav ni bil zgolj kot opazovalec pri partiji taroka - njegova življenjska usoda židovskega begunca iz Nemčije, člana angleške komunistične partije in angažiranega levega intelektualca je mnogo več kot to. V njegovem pisanju se združujeta neposredna življenjska izkušnja človeka, ki je doživel najhujše trenutke "časa skrajnosti" in zreła zgodovinska rutiniranost na najvišji ravni. To daje delu nenavadno žlahtnost, a hkrati tudi subjektivnost, ki je pisec ne zanika. Delo je sicer avtorsko, a je za njim čutiti angažiranost večjega števila ljudi, kar je za zahodne razmere običajno, za naše pa precej nenavadno, saj si le težko predstavljamo, da bi pri nas tudi za uglednim piscem stala ekipa asistentov, ki bi mu zbiral gradivo in literaturo, pripravljala baze podatkov, selekcionirala gradivo in s tem v končni posledici omogočila intelektualni premislek, ki ga ne zamegljuje ali - kot v tem primeru - celo onemogoča težavno večletno delo v arhivih. Nemogoče si je namreč predstavljati, da bi bil nekdo zmožen napisati zgodovino dvajsetega stoletja predvsem na arhivskem gradivu, zelo težko pa tudi na osnovi literature, saj je bila ta neobvladljiva že do prve izdaje Hobsbawmove knjige leta 1994, do danes, torej šest let kasneje, pa je zgodovinskih knjig o dvajsetem stoletju izšlo vsaj še nekaj tisoč.

Sam Hobsbawm do sedaj nisem imel čast osebno spoznati, čeprav se pogosto udeležujem mednarodnih konferenc. Občasno pa srečujem nekaj ljudi, na katere se v svoji knjigi sklicuje. Pripadava pač različnim generacijam, čeprav ne tudi različnim svetovom. Hobsbawm je - poleg Mommsena in še koga - verjetno ena zadnjih markantnih zgodovinopisnih osebnosti. S tem hočem povedati, da se s Hobsbawmom končuje obdobje nepreklicnih avtoritet, eruditov v dobrem in slabem pomenu besede, ljudi, ki so bili zmožni obvladovati stoletja, izreči kritično besedo o vsem in vsakem. Zamenjala jih je tehnika "decentraliziranega pristopa" in medijsko odmevnega nastopaštva v slogu Fukuyaminega slogana o "koncu zgodovine", ki ga je Hobsbawm z vzvišeno distanco posredno kritiziral, ne da bi pisca sploh omenil. Na praktični ravni to med drugim pomeni, da nimamo več mogočnih mednarodnih konferenc z dolgimi uvodi, pač pa na desetine panelov z bolj ali manj bistroumnimi prispevki, ki pa jih je - že zaradi kvantitete - le redko mogoče sintetizirati v smiselno celoto. To ne nazadnje kaže tudi Hobsbawmovo delo, saj je med ljudmi, ki se jim zahvaljuje, pa tudi med navedeno literaturo, le

* Nagovori na predstavitvi knjige 31. 5. 2000 na Inštitutu za novejšo zgodovino.